

מוה"ר יהודה דוד בלייך

ראש ישיבה

ראש הכולל להוראה

הלואה צמודה להתיקרות הבאה מחמת ריבוי שטרי כסף

א. הבעיה

ידוע לכל שאפילו כשהשנים כתיקונם לפעמים השער של מין אחד מצרכי החיים, כגון חטים וכדומה, מתיקר וסיבת הדבר היא או משום העדר המין מהשוק מחמת חסרון בירידת גשמים וכדומה או משום שקופצים עליו הרבה יותר קונים ממה שהיה מקדמת דנא, אבל כל זה כשהשינוי בהשער הוא רק במין מסוים או באיזו מינים מסוימים, אבל לפעמים שונה הדבר לגמרי והיינו שהמחיר של כל מה שנמכר בשוק מתיקר, ז"א יוקר החיים עולה ומתגבר, ומאחר ששירותו של כל דבר נערכת נגד שירות המטבע ומאחר שהשינוי הוא לא במין פלוני או אלמוני אלא בכל דבר המשתווקר כל כה"ג יש לעמוד על הדבר האם סיבת הדבר היא משום יקרות הפירי או אדרבה השינוי במחיר בא מחמת זיילא של המטבע, ולאמיתו של דבר במצב כזה לא חל שום שינוי בהתייחסות הציבור להדברים המשתווקים אלא המצב נולד ממה שנפחת ערך המטבע בעיני בני אדם מחמת חסרון אימון במטבע או משום ריבוי המטבעות.

ב. הגדרת טבעא ופירי

אבל ממבט ההלכה שונה הדבר לגמרי. לפי מבט ההלכה יש טבעא ויש פירי, ולא הרי זה כהרי זה, והעיקר הוא שלענין קנינים משיכת המטלטלין הוי קנין לקבוע המקח ששוב אין בידו של אחד מהצדדים לחזור בו וגם להתחייב הקונה בתשלומי המחיר. וכן שנינו במשנה ריש פרק הזהב מטלטלין קונין את המטבע, מטבע אינו קונה את המטלטלין, ז"א המקח נגמר והלוקח מתחייב בדמים ע"י משיכת המטלטלין, אבל להיפך אין המקח נגמר ואין הלוקח מתחייב ע"י משיכת המטבע. וכל זה לגבי מטבע ומטלטלין, אבל כשהקנין הוא במטבע ממין אחד להתחייב בתמורתו מטבעות ממין אחר, תנן הנחושת קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הנחושת, והטעם הוא שהכסף יותר חשוב הוא מנחושת, ז"א הכסף יוצא בהוצאה ועובר לסוחר טפי מהנחושת, ולכן לעולם חשוב

הנחושת כמטלטלין לעומת הכסף. אלא שעדיין יש לעמוד על קביעת ההלכה בנידון של חילוף כסף בזהב או להיפך, והיינו משום שהזהב יותר חשוב הוא מהכסף אבל כנגד זה הכסף הוא יותר חריף מהזהב, ובנידון זה איתא שם (בבא מציעא מד.) שרבי בילדותיה שנה שהכסף קונה את הזהב, ז"א שהכסף נחשב כמטלטלין נגד הזהב מחמת זה שהזהב יותר חשוב הוא מהכסף ולכן הקנין נגמר ע"י משיכת הכסף משום שסבר שזהבא דחשיב הוי טבעא וכספא דלא חשיב הוי פירא וקני ליה פירא לטבעא, אבל בזקנותיה הדר ביה וסבר דכספא דחריף הוי טבעא, ודהבא, אף שהוא יותר חשוב מכסף, מ"מ מאחר שאינו חריף כמו כסף הוי פירא וקני ליה פירא לטבעא, הרי למסקנת הסוגיא נמצא שכסף לעולם הוי טבעא והכל נחשב מטלטלין נגד כסף.

וזה שכסף נחשב טבעא יש לו תהליכים בהלכות רבית, היינו שאסרו חז"ל להלות סאה חטים על מנת לקבל סאה חטים בחזרה שעלול הדבר ששער החטים יתיקר, ז"א שהמחיר של סאה חטים יעלה בין שעת הלואה לשעת פרעון ונמצא שאף שהמלוה מקבל בחזרה מהלוה רק אותה כמות חטים שהלוה לו אבל מאחר ששויות החטים בשעת פרעון היא יותר משויותה בשעת הלואה נחשב כרבית עכ"פ מדרבנן, אבל לעומת זה מי שהלוה סכום מסוים של כסף מותר לו לקבל בחזרה אותו הסכום של כסף אף אם המחיר של כל מין ממינים המשתווקים ירד פלאים ובכחו של חמלוה לקנות הרבה יותר מהמטלטלין ע"י סכום כסף זה בעת חזרתו ממה שהיה יכול לקנות בעת ההלואה, וכן להיפך אם עלה המחיר של כל מין ממיני המטלטלין עד שבשעת החזרת הכסף להמלוה הכסף קונה הרבה פחות בכמות מהמינים המשתווקים ממה שהיה יכול לקנות מהם בשעת ההלואה אין לו שום תביעה על הלוה שיוסיף על כמות הכסף שיהא שוה במחיר מטלטלין כמו שהיה שוה הכסף בשעת הלואה, וכל זה משום שממבט ההלכה שויות המטלטלין עולה ויורדת כנגד כסף שהוא טבעא ואילו שויות הכסף לעולם במקומה עומדת למרות זה שלא חל שום שינוי בכמות המטלטלין הנמצאים בשוק או בדרישת המטלטלין ע"י קונים וכל השינוי הוא רק בריבוי כמות הכסף, שלכן לפי השכל הפשוט היינו מחליטין לא ששויות המטלטלין נתיקרה אלא ששויות הכסף ירדה, והתוצאה מזה היא שאם המלוה כסף מתנה שהלוה ישלם לו כסף כפי ערך הכסף במטלטלין, ז"א שיחזיר לו סכום כסף הדרוש לקנות אותה כמות מטלטלין שהיה בידו לקנות בשעת הלואה ע"י הכסף שהלוה, ואם אח"כ נתיקרו המטלטלין באופן שבשעת פרעון דרוש כמות כסף במשקל יותר גדול מאותה כמות הכסף שהלוה הוי רבית, והלואה בתנאי זה היא מה שבזמנינו נקרא הלואה צמודה ליוקר החיים.

וזאת לדעת שענין טבעא אינו דוקא כסף אלא תלוי במה שיוצא בהוצאה ועובר לסחור, עיין רמ"א (תו"מ סי' ר"ג סעי' ה') שכתב שמעות של זמנו שהיו מעורבים מכסף ונחושת ביחד הוו טבעא לגבי כסף, וכמו כן המטבע החוקי של כל מדינה ומדינה נחשב לטבעא באותה מדינה, עיין חזון איש (יו"ד סי' ע"ב ס"ק ז') שכתב שענין המטבע הוא כל דבר שהסכימו עליו בני המדינה למכור ולקנות בו ולהעריך בו את כל השוק כמו שנוהגין המדינות, וע"ש סי' ע"ב ס"ק ט' שכתב שמטבעות של המדינה יש להם דין טבעא באותה המדינה אבל דינם כפירי במדינה אחרת ודברים אלו פשוטים וברורים.

אבל למרות זה ששטרות המדינה נחשבים טבעא אין להכחיש שמציאות הדברים היא שכמעט בכל מדינה ומדינה המחיר של צרכי החיים עולה ומתגבר מיום ליום לפעמים לאט לאט שכמעט אינו נרגש ולפעמים באופן מפליא, ולאמיתו של דבר זהו מפני שערכם של שטרי כסף של המדינה הולך ונפחת, ומפאת זה יוקר החיים הולך ומתגבר. כתוצאה מזה כל מלוה שאינו נוטל נשך ותרביית מקבל בחזרה אותו סכום כסף שהלוה אבל כח הקניה של השטרות בשעת פרעון עלול הוא להיות פחות מכחו בשעת הלוואה, ולכן כדי למנוע פסידא דמלוה ישנן מדינות שהנהיגו שיטת הלוואה הצמודה ליוקר החיים, ז"א שמחשבים כמות צרכי החיים שנמכרים תמורת אותו סכום של שטרי כסף שקבל בשעת הלוואה וכשבא לפרוע חובו על הלוה לשלם למלוה, לא אותו סכום כסף שלוה אלא סכום שטרי כסף שבכחם לקנות אותם צרכי החיים שהיה ביד המלוה לקנותם בשעת הלוואה תמורת הסכום שהלוה, וכמובן, למעשה, כמעט בכל הלוואה הלוה מחזיר מספר שטרות בכמות יותר גדולה ממה שלוה אלא שערכם בשוק שווה לערכם בשעת הלוואה, אבל מכל מקום מאחר ששטרות המדינה יש להם דין טבעא יש בזה משום רבית.

ג. הוסיף על המטבע

והנה אף שכסף חשוב טבעא לפעמים אין מחשבים לפי מספר המטבעות אלא לפי המשקל והיינו בהא דבבא קמא (צז:), בעא מיניה רבא מרב חסדא המלוה את חברו על המטבע והוסיפו עליו מהו אמר לו נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, א"ל אפילו כי נפיא, א"ל אין א"ל אפי' כי תרטיא, א"ל אין, פירוש אף שבשעת פרעון המטבעות שהלוה מחזיר הם יותר כבדים ממשקל המטבעות שלוה על הלוה לשלם במטבעות היוצאות בשעת פרעון, וע"ז פריך הש"ס והא קא זיילין פירי, פירוש כל כה"ג לא רק שהחזיר יותר ממה שקבל כפי משקל המטבעות אלא מאחר שירד שערם של כל מיני פירות הרי המלוה משתכר גם כפי כמות הפירות שיכול לקנות באותם המטבעות של פרעון והוי רבית, וע"ז מסיק

הש"ס אמר רב אשי חזינן אי מחמת טבעא זיל מנכינן ליה ואי מחמת תרעא זיל לא מנכינן ליה, ז"א אם ירידת שער הפירות היא מחמת עילוי המשקל של כל מטבע ומטבע, אז מנכינן ליה ולא יתן אלא כפי משקל המטבעות שלוה. אבל אי ירידת מחיר הפירות היא מחמת טבעא, ז"א ע"י זה שבאו גשמים יש שפע בפירות ומחמת ריבוי הפירות הוא שירד מחירם לא משגחינן בזה ומשלם אותם המטבעות היוצאים אף שיש בהם תוספת משקל, וע"ז שוב הקשה הש"ס והא קא שבח לענין נסכא, פירוש סו"ס הרי החזיר הלוח כסף בכמות יותר גדולה ממה שלוה, ובאותה תוספת נסכא הוי רבית אף אם תוספת משקל הכסף במטבעות החדשים לא השפיעה על מחיר הפירות, ומסיק הש"ס אלא כי הא דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עבדי עובדא בוזי דאגרדמים טייעא עד י' בתמניא, ע"ש בתוס' שר"ח פירש שאם באחד של מטבע החדש יש עשרה מן הראשונים נותן לו עשרה מהחדשים בתשלומי העשרה שלוה אף שמשקלם עולה יותר משיעור משקל המטבעות שקבל ולא הוי רבית, וע"ש ברש"י שפירש באופן אחר קצת, ועיין ברא"ש שכתב ואע"ג דהא שבח לענין נסכא חומשא לא חיישינן לאותו שבח וכו' כיון שאין בו אלא חומש יותר אין כאן שבח לענין נסכא. דאם היה מחזירו לנסכא יפחת החומש לחסרון היתוך ובשכר צורך עיי"ש. וכל זה בתנאי דלא זיילי פירות מחמת ההיא תוספת, אבל אם משקל המטבעות שהחזיר יש בו יותר ממשקל ב' מטבעות לפי משקל אותם העשרה שקבל, ככה"ג אם בא להחזיר עשרה מטבעות ממטבעות החדשים יש בזה רבית מחמת ריבוי משקל הנסכא, וכמ"ש הרא"ש שם שאם היה התוספת יותר מחומש משלם לו ממטבע האחרון במשקל מעות ראשונים שהיה חייב לו ולא לפי המנין משום דאיכא שבחא לענין נסכא, ועיין ברי"ף שנקט לדוגמא עובדא שהיא יותר קל להבין וז"ל כגון דהוה ליה גביה חבריה מאה זוזי כל זוזא מינייהו אית ביה תמניא פריטי ואוסיפו עליה השתא ועבדוניה לכל זוזא עשרה פריטי חזינן אי לא קא זילי פירי מחמת ההיא תוספת אלא תרעא כדקאי קאי יהיב ליה השתא מאה זוזי מהאי טיבעא דהוא סכום כל מה דאית ליה גביה מההיא טיבעא קמא ולא מנכי ליה כלום ואע"ג דקא שבח לענין נסכא חומשא מלבר דאינון תרתי פריטי בכל [זוזא] כיון דליכא גביה שבחא לענין פירי לא איכפת לן בההיא תוספת חומשא דאיכא בנסכא ע"ש.

והנה לפי דברי הרא"ש שפיר מוכן שזה שהלוה משלם יותר מכדי משקל הנסכא שלוה עד כדי חומש ואין בו משום רבית הוא משום שאם יחזירו לנסכא, שעצם הנסכא הוא שיווי המטבעות שלוה, יפחות החומש בחסרון היתוך ובשכר צורך, וחסרון זה הוא בכלל הוצאותיו של הלוח לצורך ההלוואה כמו שכר סופר וכדומה ולכן אין בו משום רבית.

ד. הלואת כסף בתור סאה בסאה והלואת כסף בתור שויות המטבע

אבל מה שיש לעמוד עליו בדברי הרא"ש הוא שלכאורה לולי טעם זה של פחת הבאה ע"י היתוך ושכר צורף, הרי אפילו בתוספת פחות מחומש יש בה משום רבית ממש, אבל הרא"ש לא כתב כן אלא כתב, וז"ל ואע"ג דהא שבח לענין נסכא חומשא לא חיישינן לאותו שבח דכיון דדינא הוא לשלם לו מטבע היוצא באותה שעה, לולי מחמת התוספת דשבח לענין נסכא ומחזי כרבית וכו', הרי שכתב שהתוספת בנסכא לעולם אינה רבית ממש אלא בגדר מיחזי כרבית, ולזה כתב שמאחר שחסרון היתוך ושכר צורף עולה לחומש אין כאן מיחזי כרבית כל שהתוספת אינה יותר מחומש, ומשמע מדבריו שאף אם התוספת היא יותר מחומש אין כאן רבית ממש אלא מיחזי כרבית, וקשה שהרי יש כאן שבח לענין נסכא ולכן אם השבח הוא יותר מדמי היתוך ושכר צורף לכאורה יש בו רבית ממש ואף שלא קצץ מעיקרא לשלם במטבעות שנתרבו משקלם ולא הוי רבית קצוצה מ"מ גרע יותר ממיחזי כרבית.

והנה כבר ביארתי בספרי בנתיבות ההלכה חלק ב' (עמ' קצ"ה והלאה) שאילו לא אסרו חז"ל הלואת סאה בסאה לא היה בה שום איסור אף במקום שידוע בודאי שהפירות יתיקרו ונמצא שמחזיר פירות שערכם יותר מערך הפירות שלוה, והטעם הוא מפני שבידו של אדם לחייב את עצמו להחזיר אותו המין שלוה מבלי לחייב את עצמו בשויותו ובכה"ג כל שאינו מוסיף על הכמות שלוה אין כאן לא נשך ולא תרבית שזה שנטל זהו מה שמחזיר, אלא שחז"ל אסרו הלואת סאה בסאה מטעם שכשהפירות מתיקרים יש כאן תוספת בשויות הכמות שמחזיר ולכן חייבו המלוה והלוה להעריך שויות הפירות ושהלוה יחייב את עצמו לא בסאה פירות אלא בערך שויות הפירות ושיתחייב לשלם אותו הערך במטבע שהוא טבעא.

ונראה שזה פשיטא שקודם שגזרו על סאה בסאה והיה מותר ללות סאה פירות ולהחזיר סאה של אותו המין לא היה שום חיוב שתהיה המדה מכוונת כחוט השערה, והרי חטה בחטה או עשרה חטים בעשרה חטים הוי דומה ממש לסאה בסאה והלוה חטה אי אפשר לו לצמצם ולשלם חטה באותה המדה ובאותו המשקל ממש, וכל שאצל בני אדם נקרא חטה אין כאן נשך או תרבית אף אם אינו מדוקדק לפי המדה והמשקל וכמו"כ סאה בסאה יש סאה יותר גדושה מחברתה ואעפ"כ נקראת סאה, ונראה פשוט שכשגזרו על הלואת סאה בסאה לא גזרו על הלואת מטבע במטבע שהרי אדרבה אמרו שהמטבע טבעא

הוא ושצריך להעריך כל הפירות כפי ערך המטבע וכל שהיא טבעא לא משגחינן בשינוי ערכה בקניית פירות, ולכן הניחו הלואת מטבעות על דין תורה שכל שלוח סכום מטבעות משלם אותו מספר מטבעות ואף שאין משקל כל מטבע ממש כמשקל חברתה מ"מ הוי כמו הלואת סאה בסאה קודם שגזרו עליה, ולכן אם הוסיפו על המטבע ויש בשמונה מן המטבעות החדשים כמו עשרה מן הישנים משלם עשרה ממטבעות החדשים שהרי נתחייב במטבעות ולא בנסכא, אמנם כל זה בתנאי דלא זיילי פירות מחמת ההיא תוספת וגם בתנאי שלא יהא שבח לענין נסכא יותר מחומש דכל כה"ג אף שאין זה רבית של תורה, שאין בזה אלא משום סאה בסאה שהרי מספר המטבעות שלוח אותו מספר הוא משלם, מ"מ הרי זה מיחזי כרבית ואסור אבל כל שאין בתוספת אלא חומש אינו מיחזי כרבית.

ונראה שמש"כ הרא"ש בדעת הראב"ד דבהוסיפו על המטבע מיחזי כרבית אבל אינו רבית ממש, הוא לפי שיטתו שפירש ששיעור חומש הוא משום שאם היה מחזיר המטבעות לנסכא יפחתו חומש בחסרון היתוך ובשכר צורף, אבל המעיין בחידושי הראב"ד בסוגיין יראה שהציע שני טעמים לשיעור חומש וז"ל ולא ידענא האי שיעורא מנא להו ואפשר דמלתא שכיחא הות להו דאפילו ביני זווי איכא תקולי ואיכא חסיכי חומשא ולענין נסכא [לא] שוו להדדי (ובשיטה מקובצת הגירסא היא: ולענין כספא שוו להדדי) וכיון דאינו יותרא חומשא בין הני ונפקי כי הדדי אע"ג דאוסיפו עלייהו נסכא חומשא שרי, אי נמי כיון דאי מתיך להו ומהדר להו לטבעא קמא מפחית חומשא באכילת האש ובשכר עשיית המטבע, הילכך ריבוי נסכא חומשא לאו רבית הוא וקים להו לרבנן בהאי שיעורא דליכא שבחא לענין נסכא עכ"ל. ויתכן דלפי פירושו הראשון שאם הוסיפו יותר מחומש הוי רבית גמורה, שאין זה סאה בסאה אלא כסאה ביותר מסאה דכיון שאין מדקדקין בתקולי וחסיכי אלא עד חומש הכל נחשב כסאה בסאה אבל יותר מחומש, מאחר שבכה"ג מדקדקין, הוי רבית ממש ואע"פ שלא קצץ מ"מ הוי רבית מדרבנן.

ה. מחלוקת הרי"ף והראב"ד דפיחת על המטבע

כל זה בהוסיף על המטבע, אבל דינא דפיחת על המטבע לא נתברר בסוגית הש"ס אלא שהרי"ף כתב דה"ה למלוה את חבירו ופיחתו ממנו, ז"א שאם המטבע הישן שלוח גדול היה יותר מחומש ממטבע החדש, אם בא לשלם

במטבעות החדשים הרי מפסיד למלוה ממה שהלוה לו, אבל כל שפיחת במטבע החדש עד חומש אינו מחויב להשלים חסרונו. ועיין ברא"ש שהביא דברי הרי"ף וכתב עליו וז"ל והראב"ד ז"ל כתב דדוקא בהוסיפו על המטבע הוא דאמר הכי משום דמיחזי כרבית אבל בפחות לא וכתב עליו הרא"ש ומסתבר כרבינו רב אלפס ז"ל דהכי נמי אית למיחש לפסידא דמלוה. וצ"ע במה פליגי הרי"ף והראב"ד שהרי מכל הסוגיא מוכח דאי לא משום איסור רבית דינא הוא להחזיר למלוה מספר המטבעות שלוה, אלא שאם המשקל של אותם המטבעות עולה יותר מחומש על משקל המטבעות שקבל אסור מפני שבכה"ג התוספת בנסכא מיחזי כרבית, אבל במקום שמשלם מספר המטבעות שקבל והם פחותים בנסכא ממה שקבל אי אפשר שיהיה בזה שום סרך רבית. ועיין בחידושי הראב"ד שכתב שלא הקפידו בתוספות בין חומש ליותר מחומשא אלא משום איסור רבית, אבל בפחת אין בו הפרש, ולכן לכאורה צדקו דברי הראב"ד, ואדרבה זה שכתב הרא"ש שמסתברא כדעת הרב אלפס משום דאית למיחש לפסידא דמלוה צ"ע טובא דאי מצד הדין על הלוה לשלם רק מספר המטבעות כפי מה שקבל מבלי להתחשב במשקלם ועכשיו אנו מחייבים את הלוה להוסיף על המטבעות יתר על חיובו הרי לכאורה יש בזה משום רבית ואיך שירינן איסור רבית משום פסידא דמלוה.

והנראה בזה הוא על פי מה דאיתא שם (צ.ז.) איתמר המלוה את חבירו על המטבע ונפסלה המטבע רב אמר נותן לו מטבע היוצא באותה שעה ושמואל אמר יכול לומר לו לך הוציאו במישן וע"ש בתוס' דה"מ המלוה את חבירו שכתבו וז"ל פ"ה הלוה לחבירו שום פרקמטיא על המטבע שקצב לו במעות נותן לו מעות שיוצאין בשעת פרעון דהא קבל עליו לתת מטבע ודוקא הלוהו פרקמטיא אבל הלוהו מעות מה שהלוהו משלם לו עכ"ל הקונטרס. וע"ז כתבו התוס' ולפירושו נראה דאם הלוהו מעות נמי וקצב לו שישלם לו מעות דמשלם מטבע היוצא באותה שעה דמעות שנפסלו לאו מטבע נינהו, ולא נקט בקונטרס פרקמטיא אלא משום דכשמלוה אדם מעותיו אין רגילין להזכיר דבר אבל כשמוכר פרקמטיא אפי' אמר סתם כך וכך מעות תתן צריך לשלם לו מטבע היוצא. וע"ש שהתוס' פליגי על רש"י וס"ל שאין חילוק בין מכר לו פרקמטיא ובין הלוהו מעות ומיירי כשהתנה עמו ע"מ שישלם לו מעות וכיון שפירש לו כך סתמא דמילתא לכך פירש שאם יפסול יתן לו מטבע היוצא דאותו שנפסל אין שמו מטבע ושמואל סבר דכיון שהמטבע יוצא במישן שם מטבע עליו ומסיק שם התוס' וז"ל ולכל הפירושים אם הלוהו מעות סתם מעות שהלוה לו יפרע לו אפי' שנפסל עכ"ל.

הרי מבואר מדברי התוס' שלכו"ע אם הלוח מעות סתם ונפסל המטבע משלם במטבע שלוח, וטעמא דמילתא הוא משום שנתחייב רק באותו מטבע שלוח כמש"כ לעיל לענין סאה בסאה שעצם ההתחייבות הוא להחזיר אותו המין שלוח מבלי להתחשב בערך המין ובתוספת או גרעון שיווי בכסף ולכן במטבע החיוב הוא לשלם אותו המטבע מבלי להתחשב בשיווי ערכו בשוק ואפילו אם פסלתו מלכות מ"מ הרי הוא אותו המטבע שקבל ונתחייב בו, ואין חילוק בין מטבע לשאר מינים אלא שחז"ל אסרו הלואה של סאה בסאה כדי לאסור החזרת הסאה כשנתיקר מחירה בין שעת הלואה לשעת פרעון אבל בהלואה מטבע הניחו הדבר על דינו והתירו ללות סאה בסאה, ז"א מטבע במטבע, וכל שלוח מטבע במטבע משלם באותו המטבע בין הוקר ובין הוזל ואפילו אם נפסל.

אלא שאינו מן ההכרח שהלוח יקבל על עצמו לשלם באותו המין שלוח, ואדרבה כשחז"ל אסרו סאה בסאה חייבו את הצדדים לבצע ההתחייבות, ולא בסאה של אותו המין, אלא בשויות הסאה, ז"א לזקוף את הסאה בדמים ושיקבל הלוח לשלם דמי הסאה בסכום קצוב כפי ערך הסאה בשעת הלואה ושוב אין ג"מ אם שויות הסאה עולה או מתמעט מאחר שנתחייב בשויות הסאה בשעת הלואה, ומסוגיא דנפסל המטבע מוכח שהברירה ביד המלוה להתנות שיפרע לו הלוח מעות וכשמתנה שישלם לו במעות אין זה בתורת סאה בסאה בדין מעות נתן ומעות נטל דא"כ אף ככה"ג היה צריך לקבל אף מטבע שפסלתו מלכות, אלא מחמת זה שבידו של המלוה לדרוש תשלומין בתורת שויות המטבע שהלוח ולכן אם נפסל אינו משלם באותו המטבע מאחר שאין בו שויות המטבע שקבל וכל שהתנו כן במפורש לכו"ע משלם מטבע היוצא. ומה שנחלקו רש"י ותוס' הוא רק בנוגע לאומדנא שממנה יש להחליט מה היתה כונתם של המלוה והלוח אם נתכונו למטבע תמורת מטבע וא"כ אף אם אינו יוצא הרי מטבע הוא או אם נתכונו למטבע היוצא, ז"א שויותו של המטבע, תחת המטבע שקבל, והיינו שגם רש"י וגם התוס' נקטו שאם התחייב את עצמו לשלם מעות הכונה היא לשלם שויות מטבע דהיינו מטבע היוצא באותה שעה, דמעות שנפסלו לאו מטבע הוא שאין בו שויות של המטבע שנתחייב בו.

ולפי זה הא דבעא מיניה רבא מרב חסדא המלוה את חברו על המטבע והוסיפו עליו מהו אמר לו נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, ופירש רש"י אליבא דרב דאומר לו נותן לו מטבע של אותה שעה בעא מיניה, מיירי באופן שנתחייב לשלם המטבע היוצא ואילו נפסל המטבע אינו מחזיר אותו המטבע אלא משלם שויות המטבע ולכן נסתפק שאולי אף אם הוסיפו על המטבע ישלם רק שויות המטבע שלוח שלא קבל עליו להחזיר מטבע אלא שויות המטבע,

ולזה מסיק הש"ס דאי זיילין פירי ומחמת טבעא זייל מנקינן ליה שהרי סוף סוף מחזיר למלוה יותר מערך המטבע בשעת הלואה אלא השאלה היא כשלא זיילין פירי, אבל מ"מ מאחר ששבח לענין נסכא בעי ליה אי בזה הוי מיחזי כרבית ואף שהמטבע החדש הוא תחליף המטבע שלוח מ"מ מיחזי כרבית מחמת זה דקא שבח לענין נסכא. ומסיק דעד עשרה בתמניא מותר אבל כל שיש בנסכא הוספה יותר מחומש מיחזי כרבית אף ששויות המטבע היא כמטבע שקבל.

1. פיחת על המטבע והוקרו פירי משלם לפי הנסכא גם לדעת הרי"ף

וכפי מש"כ שכל שהלוח קבל עליו לא לשלם מטבע תחת מטבע אלא שויות המטבע נותן לו שויות המטבע שקבל עליו במטבע היוצא בשעת פרעון ואינו יכול לפטור את עצמו במטבע שפסלתו מלכות ולכן כמו שמצינו בהוסיף על המטבע וזיילי פירי מחמת טבעא מנכינן ליה כמו"כ אי הוקרו פירי מחמת גרעון הטבעא ודאי מוסיפים ליה שהרי בשעת הלואה זקף עליו המטבע בשויותו בכסף, ומש"כ הרי"ף שפיחתו על המטבע או הוסיפו עליו הכל ענין אחד נכלל בזה שהוקרו פירי מחמת פיחות המטבע הוא כמו זיילין פירי מחמת הוספה על המטבע ואין כאן מיחזי כרבית מחמת זה שנותן לו מטבעות במספר יותר גדול ממה שקבל מאחר שמשקלם הוא כמו משקל שלוח וגם ערכם בשויות הפירות הוא כערכם בשעת הלואה, ועל זה לא בא הראב"ד לחלק, אבל במקום שלא נתיקרו הפירות מחמת פיחות המטבע בזה ס"ל להרי"ף שזה ג"כ ענין אחד הוא והיינו שאם הפחת היא עד חומש לא משגיחין בה, ולפי סברת הרא"ש הטעם הוא שאילו היה בא לעשות מטבעות חדשים מן הישנים היה גם כן מפסיד אותו החומש ע"י היתוך ושכר צורף אבל אם הפיחות היא יותר מחומש בזה ס"ל להרי"ף שצריך להוסיף על מספר המטבעות עד שיהא משקלם שוה למשקל המטבעות שלוח. ועל זה בא הראב"ד בטענה שבמוסיף על המטבע צריך לנכות במספר המטבעות שמשלם אף שזיילי פירי הוא משלם שמיחזי כרבית לענין נסכא אבל בפיחת על המטבע אפילו יותר מחומש ולא נתיקרו פירי מאיזה טעם יוסיף על מספר המטבעות מפני חסרון הנסכא שהרי בחסרון הנסכא לא שייך כלל מיחזי כרבית ומצד עצם חיובו הרי קבל עליו רק שיווי הנסכא, ז"א קבל עליו לשלם כמות כסף הדרושה לקנות אותן הפירות שהיה בכחו של הכסף שלוח לקנות בשעת הלואה, ומעולם לא קבל עליו לשלם משקל כסף מסוים תמורת משקל כסף כעין סאה בסאה, ועל זה לכאורה שפיר השיג הראב"ד דבהוסיף על המטבע ולא זיילי פירי לא תיקנו שלא לשלם מספר המטבעות שקבל משום מיחזי כרבית מחמת הוספת הנסכא, אבל בפיחת על המטבע יותר

מחומש ולא נתיקרו פירי ס"ל שאין טעם לתקן שימלא משקל המטבעות שהרי בזה שמשמלם במשקל הנסכא פחות ממה שקבל לא שייך כלל מיחזי כרבית.

2. ביאור דעת הרי"ף

ולפי הנ"ל שפיר מובן דעת הראב"ד, דהיינו שמותר להתנות לשלם מטבע תמורת מטבע ואין בזה משום סאה בסאה ולכן ס"ל להראב"ד דבפיחת על המטבע משלם מטבעות כמספר שלוה ואף כשהפחת היא יותר מחומש מאחר שבפיחת אין בה סרך רבית ואף אם זיילי פירי מחמת הפחת שהרי מטבע קבל ומטבע החזיר ולא קבל עליו תשלומין אלא במין מטבע.

אמנם הרי"ף חולק בזה וס"ל שגם בכה"ג כל שנפחת מהנסכא יותר מחומש צריך להוסיף משום פחות הנסכא והרא"ש כתב שמסתבר כהרי"ף דהרי נמי אית לן למיחש לפסידא דמלוה, אלא שקשה להבין מאיזה טעם חולק הרי"ף בזה שס"ל שהוסיף על המטבע ופיחת על המטבע הכל ענין אחד הוא ולכן בפיחת יותר מחומש צריך להוסיף מטבעות עד שמחזיר משקל הנסכא שקבל שהרי מעולם לא קבל עליו לשלם בנסכא, והרא"ש כתב שמסתבר כהרי"ף דהרי נמי אית לן למיחש לפסידא דמלוה וצ"ע איזו פסידא דמלוה יש כאן.

ונראה שהרי"ף מפרש שמה דאיתא בגמרא הוסיפו על המטבע לאו דוקא אלא הוא הדין פיחת על המטבע וכמו שאסור להוסיף יותר מחומש משום דמיחזי כרבית ס"ל שאסרו להפחית יותר מחומש משום דהכי נמי אית לן למיחש לפסידא דמלוה, והיינו שאף שזקף עליו החוב בשויות מה שהלוה מ"מ אילו לא היה מלוה אותם המטבעות ועדיין היו ברשותו והיה בא להתוך אותם ולצרף מטבעות כעין החדשים כל שפיחת על המטבע יותר מחומש היה עולה לו המטבעות במספר יותר גדול ממה שקבל מהלוה ומאחר שלא נתיקרו פירי נמצא שמפסיד המלוה אותו הריוח שהיה מגיע לו אילו נשאר אותם המטבעות ברשותו, עיין פלפולא חריפתא, ועכשיו אם בא לעשות כעין הישנים מאותם שקבל הרי הפסיד במנין המטבעות ומאחר שלא נתיקרו פירי, ומוכנו שעדיין הוא מקבל אותה כמות פירות תמורת המטבע החדש כמו שהיה מקבל תמורת המטבע קודם שנפחת, מה שלא היה מרויח ע"י היתוך הישנים כדי לצרף כעין חדשים בכמות יותר גדולה מקרי פסידא דמלוה.

ולכן ס"ל להרי"ף שכמו שתיקנו בהוסיף על המטבע שלא לשלם במטבעות החדשים אף במקום דזיילי פירי מחמת נסכא מפני שאילו היה בא לעשות מטבעות מאותם המטבעות שקבל כעין מטבעות שהלוה היה נמצא

מספרם גדול ממספר המטבעות שקבל מפני שהמטבעות שקבל יש בהם הוספת נסכא ומיחזי כרביית כמו כן חששו לפסידא דמלוה במספר המטבעות כשיבא לעשות כעין הישנים ממטבעות החדשים שנפחתו.

ויש להדגיש שכל זה הוא רק באופן שלוה פרקמטיא או מעות ולא התנו אופן הפרעון אם יפחתו על המטבע ופליגי אי בכה"ג תיקנו משום פסידא דמלוה כשיבא לעשות כעין הישנים מאותם החדשים, אבל אילו היה המלוה מתנה בפירוש, או שהאומדנא היא, שמלוה לו, לא שויות המטבע שישלם לו אותה השויות, אלא שמלוה נסכא תחת נסכא כעין סאה בסאה ואם יפחתו על המטבע בין שעת ההלואה לשעת התשלומין ישלם בכסף משקל הכסף שלוה, רשאי לעשות כן, אבל מ"מ בין התנה כן ובין לא התנה כן אם נתיקרו פירי מחמת פירות המטבע לכו"ע צריך להוסיף על המטבעות שמשלם שיהא בהם משקל נסכא לקנות כמות הפירות שבידו היה לקנות בשעת הלואה תמורת המטבעות שהלוה.

ו. תוצאות לענין שטרי כסף

ונראה שדברי הרי"ף והראב"ד יש להם תוצאות לענין תשלומי חוב בזמנינו אנו. בכמה מדינות בתחילת ימי התפשטות הבאנקנאטען היו סכומים ענקיים של כסף וזהב מופקדים בידי הבאנקים וכל באנק הוציא נירות בשם באנקנאטען ונתנם לבעלי הכסף והזהב תמורת כסף וזהב שהעבירו לאוצר הבאנק והרשות ביד בעלי הבאנקנאטען להחזירם לבעלי הבאנק בכל עת שירצו ולקבל תמורתם רכושם שהקפידו בבאנק, ובינתים העבירו הבאנקנאטען מיד ליד עד שנעשו הבאנקנאטען עובר לסוחר כמו מטבעות של כסף וזהב, וברבות הימים נתיסד בכל מדינה ומדינה אוצר המדינה שבו הונס כסף וזהב של השלטון ונתיסד באנק לאומי שהוציא שטרות המחייבים תשלום מאוצר המדינה ואותם השטרות נתנו לאלו שהקפידו כסף וזהב ביד הבאנק הלאומי. ומאחר שהרשות ביד בעלי הבאנק להלוות אותו הכסף והזהב כפי ראות עיניהם, נמצא שהכסף והזהב נמסרו להבאנק בתורת הלואה, ונתגלגלו הדברים עד שלעתים תכופות הוציא השלטון שטרי כסף שמספרם עלה למעלה מסכום הכסף והזהב השמור באוצר המדינה, והשלטון השתמש בשטרות אלו לכסות הוצאותיו או להלוות לבאנקים פרטיים על מנת שאותם הבאנקים יחזרו וילוו אותם לאנשים פרטיים, אבל הזכות נשמרה לכל מקבל ומקבל ממקבלי שטרות אלו להחליפם בכסף ע"י הבאנק, ואילו היה דינם של שטרות אלו כשטר חוב בעלמא הוי דומה למי שלוה כסף וזהב הרבה יותר מערך רכושו שאין בזה שום השפעה על סדר

הפרעון או על מעמדו של החוב. אבל הנה החתם סופר כתב בתשובותיו (יו"ד סי' קל"ד) ששטרות אלו אין להם דין שטר חוב אלא גופם ממון שאינם עומדים לראיה שבהם ומתקבלים לא כדי להגיע אל התשלום ע"י כסף וזהב אלא מתקבלים אצל בני המדינה מחמת זה שאם מסרבים הם לקבלם הרי נתחייב ראשם למלך (וע"ע במש"כ בתשובות חתם סופר אבן העזר סי' קכ"ו וחושן משפט סי' קפ"ז), והחזון איש (יו"ד סי' ע"ב אות י') כתב שדין ממון ממש להם ונעשו טבעא מטעם הסכמת הסוחרים.

ולענ"ד נראה שאף ששטרי המדינה המתחלפים במטבעות של כסף וזהב ודאי גופם ממון לדעת החתם סופר והחזון איש מפני צו המלך או מנהג הסוחרים אבל שויות השטרות אינה תלויה בצו המלך או במנהג הסוחרים אלא שבתחילת ההתפשטות של ניירות אלו היתה שויות שטר של סכום מטבע משקל כסף של אותו המטבע השמור באוצר המדינה. ואף שהשטר נחשב גופו ממון מ"מ כל שנתוסף מספר השטרות יום יום יותר מעל משקל הכסף השמור באוצר המדינה על כרחך דהוי בגדר פיחת על המטבע, ז"א שאם עלה מספר השטרות פי שנים על משקל הכסף וזהב השמור באוצר המדינה המובן הוא שמשקל הכסף שעליו מראה השטר הוא חצי ממה שהיה מקודם, נמצא שהוצאת ניירי כסף נוספים יש בה משום פיחות על המטבעות הראשונים באופן שגם השטרות הישנים נתמעט ערכם שאף שגופם ממון מ"מ אינם אלא תחליפי כסף וזהב השמור באוצר המדינה, ומאחר שכמות הכסף והזהב לא נתרבתה בהדי הוצאת שטרי כסף נוספים אלא במקומה עומדת הרי נמצא שהיום כל אחד מהניירות הוא תחליף חצי משקל הכסף או הזהב משל אשתקד.

ולכן נראה שמי שלוה שטרי המדינה שהם תחליפי כסף ומשעת הלואה ועד שעת פרעון הוסיפו עוד ניירות כמספר הראשונים ומחמת ריבוי השטרות נתיקרו פירות פי שנים מחויב הלוח מצד הדין לשלם ב' פעמים מספר הניירות שלוח, אבל מ"מ זהו רק אם נתיקרו פירי שבכה"ג גם הרי"ף מודה שחייב הלוח לשלם כפי הנסכא.

ועוד יותר נראה שבהלואה של שטרי כסף ונתרבו השטרות ומחמת ריבוי השטרות נתיקרו פירי על הלוח למלאות חסרון הנסכא אף אם הפחת היא פחותה מחומש, שהרי כשהמדובר הוא בשטרי כסף דלא שייך בהו פחות ע"י היתוך הנסכא ושכר צורף וגם לא שייך ענין תקולי וחסירי לא שייך לחלק בין חומש ליותר מחומש לא בהוסיף על המטבע ולא בפיחת על המטבע, וכל זה כשנתיקרו פירי מחמת ריבוי השטרות שזהו באמת סיבה להעלאת יוקר החיים

והרגילות היא שיוקר החיים מתעלה עכ"פ כפי ריבוי השטרות, אבל לפעמים נדירים כשהפירות אינן מתיקרות ברגלי ריבוי השטרות באנו לידי מחלוקת הרי"ף והראב"ד שלדעת הרי"ף כל שלא נתיקרו הפירות אין הלואה משלם כפי הנסכא אבל לדעת הראב"ד מאחר דקיימא לן כרב דאמר נותן לו מטבע היוצא באותה שעה אפילו פחתו הרבה יותר מחומש מחזיר רק מספר המטבעות שקבל, וא"כ מאחר שיש כאן פלוגתא דרבוותא בידו של הלואה לומר קים לי כדעת הראב"ד וישלם רק מספר המטבעות שקבל ולא יותר.

אבל לדעת רש"י כל זה הוא רק כשלוה פרקמטיא ולדעת התוס' רק כשהתנה בפירוש לשלם מעות שהאומדנא היא שקבל עליו לשלם שויות המטבע ולכן אינו יכול לשלם במטבע שפסלתו מלכות אבל כשלוה סתם מבלי להתנות שהפרעון יהיה במעות גם רש"י וגם תוס' ס"ל שנתחייב רק במטבע תמורת מטבע כעין סאה בסאה ולכן כשבא לידי פרעון משלם אף במטבע שפסלתו מלכות וכ"ש במטבע שהופחת ע"י המלכות, והרי נמצא שבהלואה שאין מתנים בה שהפרעון יהיה במעות, כמו שבאמת הדבר כן היום בהלואה רגילה, לכו"ע משלם כמספר אותם השטרות שקבל אף שנפחתו המטבעות ואף אם נתיקרו פירות מחמת הפיחות.

ז. הצמדה להתיקרות הבאה מחמת ריבוי שטרי כסף

אבל כל זה כשנתחייב במטבעות תמורת מטבעות כעין סאה בסאה שכן הוא בסתם הלואה ולכן אם נפחת ערך הסאה ההפסד הוא למלוה, אבל פשיטא שאם הלואה קבל עליו בשעת הלואה לשלם שיווי הכסף של אותם המטבעות כפי ערך משקלם בשעת הלואה רשאי הוא להתנות כן, ואדרבה בהלואת סאה בסאה אסרו חכמים כל שאינו מעריך הסאה בכסף אלא שבמטבעות הניחו הדבר על דין תורה ולא אסרו מטבע במטבע כמו סאה בסאה, אבל כל שבא להעריך שיווי המטבעות בכסף ולהתחייב בכסף תמורת שויות המטבע שפיר דמי.

ולכן נמצא שלוח החושש לגרעון שויות המטבע מפני יוקר החיים מחמת זה הפירי עלולים הם להתיקר מפני ריבוי שטרי כסף היוצאים מאוצר המדינה רשאי הוא להצמיד ההלואה, לא ליוקר החיים באופן ישיר, אלא לשווי השטרות במשקל כסף בשעת הלואה, ובכה"ג אם יפחתו על המטבע ע"י ריבוי שטרות ידרוש המלוה שישלם הלואה בשעת פרעון עד כדי יוקר הפירי הבא מפאת ריבוי השטרות שהוא כמו פיחות המטבע, ואין מקום לסתור דברים אלו על פי מש"כ הרמ"א (חו"מ סי' ר"ג סעי' ה') והחזו"א (יו"ד סי' ע"ג אות ט') שלדבריהם המטבע של כל מדינה ומדינה נחשב טבעא באותה מדינה ולכן נמצא

שאף כסף אינו נחשב טבעא באותה מדינה שהרי כל שהמטבע בא כתחליף של משקל כסף הרי שויות הכסף היא ערך המטבע באותה המדינה.

אמנם כל זה במדינות ששטרי ממון הם תחליפי כסף וזהב השמור באוצר המדינה אבל כשאינן כלל כסף וזהב שמור באוצר המדינה ע"כ ששטרי הכסף אינן נחשבים הם כגופם ממון היינו מטעם שאם לא יקבלם יתחייב ראשו למלך או משום שנחשב טבעא מצד מנהג הסוחרים ובכה"ג לא שייך ענין פחת על המטבע כל עיקר שהרי מעולם לא היה להם ערך עצמי שיפחת, ומחמת זה גופא שאינו רשאי לגבות כלום מאוצר המדינה אינו שטר, ולכן מאחר ששטרי כסף אלו גופם ממון ולא שייך בהם פחת על המטבע כל שמתנה לשלם יותר ממה שלוה יש בו משום רבית.

ובנוגע לשטרי כסף הנהוגים כיום בארצות הברית ובשאר מדינות שאינם באים מחמת כסף ואינם מתחלפים בכסף ובזהב יש לדון אי דינם כממון מצד צו המלך לבד ומאחר שדינם כטבעא אסור להעריך אותם בשויותם בכסף דבכה"ג הוי סאה בסאה או אם נחשבים כאילו יש להם ערך עצמי מטעם הכסף והזהב והמשכנתאות השמורים באוצר המדינה, ומה שכל אחד ואחד אינו רשאי לדרוש חלקו באותו רכוש ע"י החזרת שטרי כסף שברשותו, ולכן נמצא שלעולם לא ישיג דבר שיש בו ממש ע"י שטרות אלו, זהו רק מטעם פקודת השלטון כארי הרביץ עליה וא"כ דינם לענין הצמדה כמש"כ לעיל ואכמ"ל, אבל יותר מסתבר שבכה"ג נחשב גופו ממון מצד פקודת המלך ומנהג הסוחרים וערכו אינו תלוי כלל ברכוש השמור באוצר המדינה, ובמדינות כאלו אף הכסף נחשב כפירי, ולכן מי שבא להצמיד הלואתו לכסף וליוקר החיים הבא מחמת ריבוי השטרות הוי כהלואת סאה בסאה אבל עכ"פ על ידי הצמדה כזו יצא מידי רבית דאורייתא.